JEGYZŐKÖNYVEK

A marxista politikai gazdaságtan időszerű kérdéseiről és a második ötéves terv irányelveiről

Vitavezetők:

DONÁTH FERENC,
NAGY TAMÁS,
SZABÓ KÁLMÁN.

Elnök: TÁNCZOS GÁBOR

1956. V. 9. Az ankét első része

GYŐRFFY SÁNDOR: A második ötéves tervvel[1] kapcsolatban fel kell vetni az életszínvonal kérdését. Elméleti kérdés: tudományosan tudjuk-e már mérni. Ezen a téren nagyon szomorú tapasztalataink vannak. 1949-től 1953-ig minden évben megállapítottuk, hogy az életszínvonal emelkedett, a Statisztikai Hivatal megállapította, utólag kiderült, hogy ez a megállapítás nem épült eléggé tudományos alapokon, és később korrigálni kellett. Megállapítottuk, hogy ebben az időszakban inkább csökkent, mint emelkedett az életszínvonal. Nem tudom, hogy az első ötéves terv[2] egész időszakára vonatkozólag meg tudjuk-e állapítani tudományosan, hogyan is áll ez a kérdés. Az utóbbi időben különböző információkat lehetett hallani arról, hogy 5 %-kal emelkedett, hogy 10 %-kal emelkedett, sőt arról is, hogy 20 %-kal. Legutóbb egy információadáskor a Politikai Bizottság egyik tagja[3] először említett 1954-re vonatkozó adatot, azt, hogy 1954-ben 15 %-kal emelkedett az életszínvonal, és hogy ez a kalandor gazdaságpolitika eredménye volt. A konzultáció végén, mikor arról volt szó, milyen nehéz emelni az életszínvonalat, szerepelt az az adat, hogy 1949-től 1953-ig csökkent, 1953-ban 3,5 %-kal emelkedett és 1954-ben 4,5 %-kal emelkedett.

A második ötéves terv 25 %-os emelkedést irányoz elő, Csehszlovákia 30 %-ot. Egyesek szerint, ha nálunk 100, náluk 150-160 az arányszám. Világos, hogy egyes országok, amikor a kapitalizmusból a szocializmusba lépnek át, változnak a körülmények. A szocializmus idő-

szakára az-e a jellemző, hogy nő az életszínvonal-különbség, vagy pedig csökkennie kell. Csehszlovákia és Magyarország viszonylatában nagy különbség-növekedésnek vagyunk tanúi. Igen nagy különbség volt az első ötéves tervben, és ezt a második ötéves terv még nagyobb arányúvá teszi. Mennyire lehet tudományosan megállapítani, megszabni az ütemet, helyes, törvényszerű-e, hogy a különbségek bizonyos esetekben fokozódnak? Véleményem szerint indokolt, hogy az NDK-ban politikai okokból nagyobb legyen az életszínvonal emelkedésének üteme, mint Lengyelországban, Magyarországon, Bulgáriában, de vajon fennáll-e ez a politikai szempont Csehszlovákiával is?

Mennyire látszik biztosítottnak az első ötéves terv alapján ez a 25 %? Az első ötéves tervben 50 %-ot irányoztunk elő. Helyes lett volna, ha a Társadalmi Szemlében, a Közgazdasági Szemlében komoly tanulmányok jelentek volna meg az első ötéves terv tapasztalatairól, hogy ezeket a most folyó vitában felhasználhassuk.

A következő kérdés a beruházások nagyságának a kérdése. Először 50 milliárd forintot, majd 85 milliárdot akartunk beruházni, megvalósítani csak 67 milliárdot sikerült. Mi indokolja, hogy most nyugodtan merünk tervezni 80 milliárdot? Hogyan állunk a nemzeti jövedelem arányai szempontjából? Az első ötéves terv idején többet ruháztunk be, mint Csehszlovákia és Lengyelország. A beruházások aránya komoly előrelépést mutat a második ötéves tervben. A III. Kongresszus[4] megállapította, hogy nagy aránytalanság keletkezett az ipar és a mezőgazdaság között. Hruscsov elvtárs arról beszélt, hogy a népi demokráciák most nagyobb erővel tudják könnyűiparukat fejleszteni, felmerül a kérdés, hogy a mezőgazdaság 27 %-os termelésemelését az előirányzott beruházás reálissá teszi-e? Terv- és nyersanyag-lehetőségek – a kőolajnál és az alumíniumnál nincsenek-e nagyobb lehetőségek a termelésre? Ami a kenyérgabonát illeti, nem lehetne-e arra számítani, hogy a Szovjetúniótól kaphatunk?

KÁDÁR IVÁN: Helyes-e olyan formában megvitatni a második ötéves terv irányelveit, mint most történik? Helyesebb lett volna a második ötéves tervet olyan formában megvitatni, hogy minden jelentősebb üzem a maga ötéves tervét vitatja meg. A mostani megvitatás bizonyos általánosságokon nem nagyon mehet túl, mert egyszerűen hiányzik a konkrét tények ismerete. A megtermelt termékek negyven százaléka a külkereskedelmen megy keresztül, ugyanakkor az irányelvekben két mondat szerepel a külkereskedelemről.

Felmerült a gazdasági alaptörvény[5] fogalmának jogosultsága. Egy sor tudományágban – a biológiától a hőtanig – a sztalini mű[6] után megpróbáltak alaptörvényt konstruálni: kevés sikerrel. Különböző tör-

vényeket neveztek ki alaptörvénynek, majd rájöttek arra, hogy ezek nem alaptörvények. Kérdés, hogy a politikai gazdaságtanban miért van szükség alaptörvények felvetésére? Helyes-e az alaptörvényt az imperializmus korszakára konkretizálni? Az értéktöbblet-törvény nagyon általános. Indokolt-e megkülönböztetni az imperializmust az általános válságtól[7]? Helyes-e általános válságnak nevezni azokat a fő jellemzőket, megállapításokat, tényeket, amelyeket propagandánkban tettünk Sztálinnak a XVI. Kongresszuson tartott beszámolója[8] alapján?

Felmerül az ellentmondások kérdése a szocializmusban. Eddig azt mondottuk, hogy csak akkor lehet ellentmondás, ha gazdaságpolitikai hibákat követünk el. Nem helyes ezt mondani. Az egyéni érdek és társadalmi érdek között vannak ellentmondások akkor is, ha jó a gazdaságpolitika.

Lehet-e beszélni arról, hogy a szocializmusban van valamilyen fő ellentmondás, amely magában foglalja a többi ellentmondás egy részét?

KORNAI JÁNOS: Helyes-e a marxizmus megjelenése óta létező polgári közgazdászokat és elméleteket vulgáris elméletnek nevezni, és helyes-e az a tanítási módszer, amelyet alkalmazunk, hogy egyedül negatívumaikat, korlátaikat, rosszindulatú ferdítéseiket emeljük ki. Mi az, amit ezekből fel lehetne használni, hogyan kell ezekkel foglalkozni?

PÁRNICZKY GÁBOR: Nagyon érdekes cikket írt a Szabad Népben Varga Edit[9]. Valamint mond azonban, amit csak kijelent és nem bizonyít. Azt mondja: annak ellenére, hogy mi a vasércet igen messziről hozzuk be, a kohókokszot is, ennek ellenére gazdaságosabb nekünk itthon termelni hengerelt árut, acélipari termékeket, mint késztermékeket külföldről behozni. Milyen számítások vannak e mögött? A matematikában már Sztálin műve előtt is beszéltek alaptörvényekről.

Az életszínvonalat nem lehet egyetlen dokumentummal mérni. Reálbér-indexet szoktak emlegetni.

LÁNYI KAMILLA: Olyan körülmények között, amikor az államvezetés feladatai nagyobb hányadukban gazdasági feladatok, a demokratizmus, a tömegek aktivitása kibontakoztatásának elengedhetetlen feltétele, hogy a tömegek belelássanak a gazdasági munkába, megismerjék gazdaságunk szerkezetét, lehetőségeit. A Szabad Nép és az egyéb sajtóorgánumok nem adtak elegendő segítséget a dolgozóknak ahhoz, hogy érdemben hozzászólhassanak a második ötéves terv irányelveihez. A dolgozóknak alig van tudomásuk arról, ami a közgazdaságban történik. Az emberek számára mindegy, hogy 2 millió tonna vagy 20 millió tonna szén.

A XX. kongresszus[10] óta az első cikk, amely közgazdaságunk alapvető kérdéseivel foglalkozik.

Nagy Tamás elvtársnak a Szabad Nép április 24-i számában megjelent elvi cikke, a nemzeti jövedelemről[11]. Véleményem szerint ez a cikk nem elégítette ki az előbbiekben vázolt jogos igényt. Nem felel meg a valóságnak a cikknek azon állítása, mely szerint a dolgozók jövedelme 1949 óta, ha nem kielégítően és egyenletesen is, de állandóan emelkedett.

Köztudomású és érvényes párthatározatok is leszögezték, hogy 1950/53-ig a reálbérek nem emelkedtek, hanem csökkentek. Az iparcikkek és az élelmiszerek árai nőttek. Az 1951-es ár- és bérrendezés[12] a bérek szintjét néhány százalékkal az árakénál alacsonyabban állapította meg. 1953 óta lényeges intézkedések történtek a fizetésemelésre, az élelmiszerek és az iparcikkek fogyasztói árának és a békekölcsönjegyzés normáinak csökkentésével[13]. Ez a két tényező kb. 2 milliárd forint megtakarítást jelent. Az árleszállítás hatásából 1955-re kevés maradt meg, főleg az élelmiszerek és háztartási áruk árai mutatkoztak maradandónak. Ugyanakkor azonban a békekölcsönjegyzés normái lényegesen felemelkedtek. Új adónemek, 1 %-os kereseti adó, gyermektelenségi adó jött, 1955-ben belépett a fizetésekbe a nyugdíjjárulék. 1955-ben a normarendezés nem átmeneti bércsökkenést eredményezett, amely megüti a 15-20 %-ot. Ha Nagy Tamás ezek után azt mondja, hogy a jövedelmek rendszeresen emelkedtek, akkor nyilván egyetért azzal is, hogy 1949-53-ig is emelkedtek. Azt mondja továbbá, hogy a felhalmozásnak nem szabad veszélyeztetnie a jelenlegi életszínvonalat, és arányainak megállapításánál mérlegelni kell az életszínvonal jelenlegi emelkedését. Az életszínvonal jelenlegi emelkedése nem elegendő – mondották az egyszerű dolgozók. – Nagy Tamás elvtárs nem kívánja levonni a következtetéseket 1949-53-as hibáiból. A parasztságnak a városokba özönlését úgy tárgyalja, mint abszolút pozitív tényezőt. Ugyanakkor tudjuk, hogy ez a folyamat együtt járt azzal, hogy földek maradtak parlagon, csökkentek a vetésterületek. 1953 után a parasztok nagy számban visszamentek a falura. 1954-ben a visszaáramlás nagyobb volt, mint a parasztok faluból való eljövetele. Nagy Tamás az 1953/54-es évet úgy festi le, mint amelyben csak az általános hanyatlás, az ipar egy helyben topogása volt jellemző. A közgazdászok nagyon jól tudják, hogy egy helyben topogásról egy év vonatkozásában igen nehéz beszélni, annál is inkább, mert súlyos áldozatok árán nagyarányú átcsoportosításokat kellett végrehajtani, ezekkel szemben ismeretes ellenállás mutatkozott. Az átcsoportosítás lényeges eredmény volt – állapítja meg Nagy Tamás. Az a csodálatos, hogy az 1955. év eredményei között sorolja fel. Köztudomású, hogy 1954-ben hajtották végre. Nagy Tamás a köte-

lező beadás[14] rendszeréről úgy beszél, mint az egyetlen módról, amellyel a parasztság hozzájárul a közös társadalmi kiadásokhoz. A közgazdászok felvethetik azt a kérdést, nem lehet-e a mezőgazdaság árutermelő jellegéhez jobban igazodó, a parasztság számára kevésbé terhes, intenzív mezőgazdasági kultúra kialakulását kevésbé fékező formát találni. A kötelező beadás egyelőre a mezőgazdaság elmaradottsága konzerválójának szerepét tölti be.

Helytelennek tartom az olyan agitációt a munkásság körében, mely szerint a mezőgazdaság tényleges helyzetét figyelembevevő másfajta gazdaságpolitika a város kiéheztetésére, a munkások és alkalmazottak életszínvonalának csökkentésére vezetne. Ez a szemlélet csak azt eredményezheti, hogy tovább mélyülnek az ellentétek a város és a falu, a munkásság és a parasztság között, a mezőgazdaság erőszakolt naturális jellege pedig még sokáig fékezni fogja az ipar fejlődését.

Fájdalmas és megbotránkoztató volt, hogy Nagy Tamás személyében olyan tudós, akit képesnek tartottunk arra, hogy élen járjon ennek a sok tekintetben válságba jutott tudománynak a megtiszításában, olyan tudomány létrehozásában, amely nem a határozatokból értesül a meglévő helyzetről és nem is a meglévő helyzet magyarázatára szorítkozik, – a XX. Kongresszus utáni első cikkét a Kongresszus szellemével sok tekintetben szembenálló módon írta meg.

ROSTA: A közlekedési beruházások nincsenek arányban a kívánalmakkal. Egyáltalán nem megnyugtató a közlekedési dolgozók számára, hogy még a második ötéves terv végére sem tűnnek el a tehervagonok a személyforgalomból. Fel kell vetni a pálya állapotának kérdését is. Azt mondották, hogy a statisztika titkossága terén lesznek változások. Van-e remény arra, hogy az index-számok mellett abszolút számokhoz is hozzájuthatnak azok, akik tervezői munkával foglalkoznak, s az átlagemberek is?

DITRÓI ÁKOS: Hogyan történik az életszínvonal mérése? Világosítsuk fel erről az embereket. Nem volna-e helyesebb reálbéreket számolni és rétegenként kimutatni a változásokat? Helyes lett volna az irányelvek közgazdasági szakaktíva előtt. Egyetlen olyan cikk, vagy brosúra sem kapható Magyarországon, amely Jugoszlávia gazdasági helyzetét ismertetné.

CSANÁDI GYÖRGYNÉ: Az ötévesterv-vitához: a tervszámok lehet, hogy reálisak; nincs módomban erről véleményt mondani, mert nem ismerem a többi felmerülő összefüggést. De a legreálisabb terv megvalósulása is a hogyanon múlik, a gazdaságvezetés helyes módszerein. Úgy

gondolom, amíg a munkások nem érzik közvetlenül érdekeltnek magukat a tervek teljesítésében, míg olyan bér-, ár- és mutatórendszerünk van, amely nem hangolja eléggé össze az egyén, a vállalat és az egész népgazdaság érdekeit, addig csak szólam az, hogy minden biztosíték megvan a termelés emelésére.

Ezzel összefüggésben szeretném felvetni az árutermelés és az értéktörvény kérdését a szocializmusban. Véleményem szerint a „Közgazdasági problémáknak" az a megállapítása, hogy az árutermelés egyedül a két tulajdon létezése miatt marad fenn a szocializmusban, eléggé egyoldalú. Az az érzésem, hogy ezenkívül más okok is vannak, többek között a termelőerők adott színvonala, amely nem teszi lehetővé még a szükségletek szerinti elosztást, hanem csak a munka szerinti elosztást és más tényezők is, pl. az átmeneti gazdaság bonyolult szerkezete – teszi szükségessé az áru, érték és pénzformának a fennmaradását.

Az értéktörvény[15] felhasználása a szocializmusban. Véleményem szerint erről a kérdésről többet beszélünk, mint amennyire e törvény adta lehetőségekkel élünk. Pedig a szocializmus olyan gazdasági rendszer, amelyben már nincs meg a profitra való törekvés, mint a termelés fejlesztésének legfőbb ösztönzője, de ugyanakkor még szükségszerűen megvan az egyén és nemcsak az egyén, hanem a szocialista vállalat anyagi érdekeltségének hajtóereje, amely akár az egyént, akár a vállalatot – több termelésre ösztönzi. Feltételezem, hogy sokkal jobban lehetne támaszkodni az értéktörvény technika fejlesztő funkciójára, (egyéni és társadalmi érték közötti különbözet), minek következtében az a vállalat, amely az önköltséget, akár a technikai újítások, vagy más okok miatt a társadalmi átlag alá szorítja, maga rendelkezzen az ezáltal elért nyereség nagy részével. Ezt a nyereséget a vállalat részben közvetlenül a dolgozók közötti szétosztásra használhatná fel.

Az értéktörvény és árutermelés kategóriáinak bátrabb felhasználása szorosan összefügg a decentralizálás kérdésével. Nagyon keveset tudunk Jugoszlávia gazdasági életéről. Szeretném megkérdezni, vajon hogyan vált be ott az ún. vállalati önigazgatás rendszere?

Másik kérdés, hogy vajon mi az az optimum, ami a centralizált vezetési módszerek szempontjából egészségesnek mondható?

A politikaigazdaságtan-oktatásunkban az egyik leghomályosabb kérdés az abszolút elnyomorodás[16] kérdése, miután a tankönyv által leírt módszer igen vitatható, ezért mi különböző „elméleti konstrukciókkal" igyekezhetünk hihetővé tenni ezt a kérdést. Véleményem szerint olyan értelemben lehet ma az egész tőkés rendszerben a munkásosztály abszolút elnyomorodásáról beszélni, hogy a szükségletek növekedése a termelőerők

fejlődésével sokkal gyorsabb ütemű vált, mint amilyenek e megnövekedett szükségletek kielégítésének lehetőségei. (Példa: amerikai munkás közlekedési költségei stb.)

Szeretném megkérdezni, hogyan értékeli Nagy Tamás elvtárs eddigi tanításunkat a kapitalizmus általános válságáról. Milyen hatása van a tőkés újratermelésre az állammonopólista kapitalizmusnak? Helyes volt-e általánosítani azt, amit az 1929-33-as válság időszakának konkretizálásával kapcsolatban a válságról és az utána következő időszakról mondottak? A nemzetközi munkamegosztással kapcsolatban felvetődött az a kérdés, hogy nekünk nem szükséges olyan terményeket előállítani, amelyek itthon nem rentábilisak. A lengyel szénre gondolok. Ennek nyomai nem jelentek meg a második ötéves tervben.

MÁTÉ GYÖRGY[17]: Az irányelvek alapvető gazdasági arányok meghatározására épülnek. De ahhoz, hogy az arányokhoz érdemben hozzá tudjunk szólni, ismernünk kellene az első ötéves terv részletes eredményeit, népgazdaságunk jelenlegi helyzetét. Erről csak részleges tájékoztatásunk van. Az irányelvek megvitatását hasznos lenne azzal elősegíteni, hogy illetékes gazdasági vezetőszerveink előkészítik és közzéteszik gazdasági helyzetünk tényeken alapuló, mélyreható elemzését.

Az alapos elemzésre nemcsak népgazdasági, hanem gyári, üzemi terveink helyes elkészítéséhez is szükség van. A gyári tervezésnél ugyanis egyrészt a gyár munkájának elemzéséből, másrészt a gazdasági szükségletekből kellene kiindulni.

Jelenlegi helyzetünk elemzésének hiánya hibákat okozhat a népgazdasági tervben és gyári terveinkben. Gyári tervezésünk elsősorban annak vizsgálatára épült, hogyan tudjuk teljesíteni termelési (mennyiségi) feladatainkat. Ez is fontos. Ha azonban közelebbről vizsgálnánk meg gyárunk helyzetét, kitűnnék, hogy a közeli években fő feladatunk a rentabilitás biztosítása, a gazdaságos termelés. Ha ezt a kérdést állítottuk volna az elemzés és a tervezés középpontjába, nyilvánvalóan számos más műszaki és gazdasági probléma is felvetődött volna, amelyekre a gyári tervjavaslatoknak felelnie kellene.

Elvi követelmény, hogy éljünk az elemzés módszerével, és ismertessük a dolgozókkal a legfontosabb eredményeket és hiányosságokat. Ha a munkások és a műszakiak ismerik gazdasági eredményeinket, a gyáruk és üzemük gazdaságossága, megtakarításaik és veszteségeik közötti összefüggéseket, minden bizonnyal ösztönözve érzik magukat arra – mint erről már számtalanszor meggyőződhettünk, – hogy mindent elkövessenek a gazdaságosabb termelésért.

Az irányelv-tervezet egész sor nagy fontosságú műszaki fejlesztési célkitűzést állapít meg, ezek lehető legjobb megvalósítását mielőbb meg kell kezdeni. Egész tervezési munkánk központi kérdése a műszaki fejlesztési feladatok helyes meghatározása, mert ez biztosítja tartalékaink leghatékonyabb felhasználását. Mi szükséges ehhez? Minden egyes tudományág és iparág területén ismernünk kell, melyek azok a műszaki eljárások, amelyeknek alkalmazása most a legidőszerűbb, melyek azok az erőforrásaink, amelyeknek mozgósítása – az eddigieknél lényegesen jobban támaszkodva a tudományos kutatás eredményeire – a leggazdaságosabb a technikai fejlődés terén.

Az irányelv-tervezet felveti például a gépcsaládok kialakításának szükségességét, s ez gyárunkban különösen fontos. A tervezés rövid négyhetes időszaka alatt azonban alig volt lehetőség arra, hogy felkutassuk az összes ismert és fontosabb gyártmányainkhoz hasonló szerszámgép-gyártmányokat, tanulmányban összegezzük sajátosságaikat, és ezek alapján meghatározzuk, hogy gyártmányaink szerkezeti fejlesztését milyen irányban készítsük elő, milyen változatokat alakítsunk ki.

Azt is felveti az irányelv-tervezet, hogy növelnünk kell a gépipar szerszámozását. Ez felveti a kérdést, milyen mértékben lendítsük fel és hogyan korszerűsítsük szerszám-, készülék- és mérőeszközgyártásunkat, nemcsak a gépipar termelékenységének fokozása, hanem exportunk fejlesztése érdekében is.

Mindezeknek a kérdéseknek helyes eldöntésére lehet és kell is időt biztosítani, mert ha jól megszervezzük és mozgósítjuk tudományos apparátusunkat, tudományos és társadalmi szervezeteinket, szakszervezeteinket, három-négy hónap alatt hatalmas tartalékokat tudnánk feltárni. Várjuk, hogy a Műszaki Fejlesztési Tanács[18] ezirányban kedvező lépést tegyen.

A terv-irányelveknek a sajtóban, tudományos és társadalmi intézményeinkben és hozzátehetjük, nem utolsósorban a DISZ Petőfi Körében lefolyt vitái mutatták, hogy közvéleményünk érdeklődése és aktivitása egészségesen növekedett. Az egészséges, alkotó szellemű javaslatok nagy száma bizonyította, milyen hatalmas anyagi tartalékokat vagyunk képesek mozgatni, hogy a tömegeknek a XX. kongresszus eszméi nyomán egyre szélesebben kibontakozó aktivitása milyen nagy erőforrásokat képes föltárni. A tervjavaslat vitája tehát nem pusztán ilyen, vagy amolyan szakmai vita egyes gazdasági intézkedésekről, hanem széleskörű politikai jelentősége van.

A tervezés nagy iskola és erőpróbánk a XX. Kongresszus eszméinek érvényesítéséért. A vita szélesedése, a munkások és műszakiak növekvő aktivitása a biztosíték arra, hogy ezt az erőpróbát sikerrel fogjuk állni.

MÓD ALADÁRNÉ: Győrffy elvtárs azt mondotta: a Központi Statisztikai Hivatal többízben adott jelentést arról, hogy az életszínvonal emelkedett. A valóság ezzel szemben az, hogy a Statisztikai Hivatal életében első ízben 1953 tavaszán foglalkozott a dolgozók életkörülményeire vonatkozó számítással. Miért szerepel mégis ez a nézet? Azért, mert a Statisztikai Hivatal évről-évre adott ki jelentéseket, amelyekben rendkívül bizakodóan beszámolt arról, hogy a szén, vas, acél termelése hogyan emelkedett. Nem lehet csodálni, hogy az ártatlan olvasó ezt a maga számára úgy fordította le, hogy emelkedett az életszínvonal. Sajnos az az igazság, hogy a termelés emelkedett, és a dolgozók életkörülményei mégsem emelkedtek megfelelően. Hogy a Szabad Nép milyen cikket írt, az más kérdés, ezekért a KSH nem tud felelősséget vállalni. Amikor kiszámítottuk az életszínvonal-adatokat, eljuttattuk illetékes helyre.

Felmerült a kérdés, lehet-e tudományosan megállapítani az életszínvonalat? Igenis meg lehet állapítani. A Statisztikai Hivatal ugyan nem életszínvonal-számításokat végez, hanem a munkások és alkalmazottak reálbérét, reáljövedelmét, és a parasztok reáljövedelmét számítja ki, és ezek az adatok lényegében helyesen tükrözik a valóságot. Ez sajnos nem áll ellentétben azzal, amit Győrffy állapít meg, hogy ezen a területen nagy zűrzavar van, többek között azért, mert nagy hiány van megfelelő ismeretterjesztő irodalomban. Itt egy csomó alapvető fogalom van, ezeket ki-ki teljesen szabadon cseréli fel, a maga számára fordítja le, ha reáljövedelmet olvas, akkor életszínvonalat gondol.

Erre vonatkozólag írtam egy cikket a Szabad Nép számára, sajnos a mai napig nem jelent meg. Ebben nagyjában igyekeztem megvilágítani, hogy számításainkban lényegében három dolog szokott szerepelni. Ami a bajt okozza az, hogy a hivatalos jelentésekben, hol az egyik, hol a másik szerepel és soha sem lehet tudni, mikor melyikről van szó. Ez nem egészen rajtunk áll. A dolgozók életkörülményeit lényegében a munkások és alkalmazottak egy keresőre eső reálbérével szoktuk jellemezni. Ez az a mutató, amelyről elhangzott, hogy most kb. 5-6 %-kal haladja meg az 1949-es színvonalat. Ez a mutató csak azt fejezi ki, hogy egy ember, aki dolgozott 1949-ben és dolgozik ma is, mennyivel többet keres reálértékben. Egy másik mutató, amely az egy főre eső reáljövedelmet mutatja, azt is mutatja, hogy milyen mértékben emelkedett a foglalkoztatottság. A körülmények tudniilik azáltal is javulnak, ha

egy családban egy ember többet keres, vagy többen keresnek. Magyarországon a keresők száma rendkívüli mértékben emelkedett, és ennek következtében az össz munkásnépesség életkörülményei lényegesen jobban emelkedtek. Az egy főre eső reáljövedelem kb. 24 %-kal emelkedett. Nincs tehát semmi ellentmondás aközött, hogy egyszer 24 %-os, s egysze 6 %-os emelkedésről beszélünk.

Gyakran elhangzik, hogy 1954-ben igen súlyos hiba volt, hogy a dolgozók reálbére, jövedelme, vagy életszínvonala 15 %-kal emelkedett, ugyanakkor amikor a nemzeti jövedelem 4-5 %-kal csökkent[19]. Ezt mint komoly hibát szoktuk elkönyvelni. Pedig ez a két adat önmagában nem ad megfelelő képet. Ha összefüggésében nézzük, és azt vizsgáljuk, hogy mi történt 1949 és 1954 között, akkor a kép egészen más, és semmiféle lazaságról beszélni nem lehet. 1949-54 között a nemzeti jövedelem 50 %-kal emelkedett, és az 1954-es nagyszabású fogyasztás-emelkedés mellett is a dolgozók fogyasztása nagyjából, a nemzeti jövedelem csökkenése mellett csak 24 %-kal emelkedett. Ha összességében vizsgáljuk, azt mondhatjuk, hogy javult a helyzet.

FEKETE FERENC: A vita nagyban hozzájárulhat az elméleti munkában megnyilvánuló dogmatizmus és a gyakorlati tevékenységben jelentkező sablonszerűség leküzdéséhez. Látnunk kell, hogy a marxista ideológia gazdasági oldalának a XX. Kongresszus által jellemzett előtérbe kerülése egyáltalán nem áll szemben a politika elsőbbségének lenini elvével. Ezért a közgazdasági kérdéseket továbbra is politikai szempontból, a párt vezető szerepe és tömegkapcsolatai erősítésének, a munkás-paraszt szövetség és a népi demokratikus államhatalom megszilárdításának szempontjából kell felvetni. Nem lenne helyes, ha a gazdasági feladatokat elszakítanánk politikai vonatkozásaiktól.

A gazdaságpolitika elsődlegességét cikkeink vulgárisan vetették fel, és úgy állítják fel Hruscsovnak erre vonatkozó tételét, mintha revízióját jelentené a politika elsődlegessége lenini elvének. A marxista ideológia gazdasági oldala azért kerül előtérbe, mivel a politikai célt ma elsősorban az egy főre jutó termelés növekedésével és ennek alapján a dolgozók életszínvonalának emelésével tudjuk szolgálni. Egy csomó kérdést földhöz ragadva vetünk fel és nem a munkás-paraszt szövetség megerősítése, nem a népi demokratikus hatalom erősítése szempontjából tárgyalunk. Lényegében a második ötéves terv is eszköz e politikai feladatok megoldására. Rendkívül aggasztó, hogy az életszínvonalat, mint kategóriát egyszerűen gazdasági kérdéssé zsugorítjuk, pedig legalább olyan politikai kérdés. Az osztályok egymáshoz való viszonya, a tömegekkel való kapcsolat, – a párt és a Statisztikai Hivatal jelentései

mindig utaltak egy csomó helyes mutatóra. Éppen ezek a mutatók keltették azt a benyomást, hogy az életszínvonal nőtt, holott az ellenkezője volt igaz. Nem értek egyet azzal, hogy sokakban a termelés növekedésének számai az életszínvonal emelkedésének látszatát keltették. Ez nem áll a tömegekre. Voltak tolmácsok, akik így fordították le, ezek között igen nagy számban voltak közgazdászok, s nem ártana jónéhánynak, ha önkritikát gyakorolna a rossz tolmácsolás miatt.

Hogyan tudjuk megfogni az anyagi érdekeltséget, megjavítani a gazdasági vezetést? Mi az érdekek fogalmát és láncolatát a szocializmus viszonyai között rendkívül sematikusan értelmeztük. Azt mondottuk, hogy van egyéni érdek, amelyet a szocialista bérezés megold, s van még ezenkívül az össznépi, társadalmi érdek. Lekerült a szemhatárról az érdekek egy közbeeső csoportja, az üzemi kollektív érdekek csoportja. Lebecsültük, hogy kollektív érdekek vannak, s kialakulhatnak bizonyos ellentmondások egyes vállalatok között. Lebecsültük a szocialista és átmeneti gazdaság között az elosztás és a forgalom szférájának szerepét.

A vállalati kollektíva érdekeltsége az össznépi és a személyes, egyéni érdekek mellett olyan fontos láncszeme az érdekek sorozatának, amelyet eddig a közgazdasági és a filozófiai irodalom, valamint a gazdaságpolitika nem részesített kellő figyelemmel. Nagy jelentőségű és ezidáig ugyancsak elhanyagolt közgazdasági probléma a szocializmusbeli elosztási viszonyoknak és értékkategóriáknak a termelésre gyakorolt hatása.

Nagy Tamásnak a nemzeti jövedelemről a Szabad Népben megjelent cikke[20] igen sok szempontból és erősen kifogásolható. Megkerüli a nemzeti jövedelemmel kapcsolatosan az egyszerű dolgozókban és a közgazdászokban elevenen élő alapkérdéseket, mint pl. a nemzeti jövedelem és a reáljövedelem első ötéves tervbeli alakulásának, a nemzeti jövedelem és a hazai külkereskedelmi helyzetnek összefüggése. Tehát a cikk „steril", nem válaszol a „kényes" kérdésekre, így nem felel meg a kommunista propaganda céljának. A cikk „szempontcikk" is, túl sok dolgot szorított bele a szerző, de a megfelelő kifejtéssel legtöbbször adós maradt. Nem precízen foglalkozik a cikk a jobboldali elhajlás kérdéseivel sem; pontatlan formulázásaival olyan nézeteket nyilvánít „jobboldalinak"[21], amelyek az MDP III. Kongresszuságnak határozataiban szerepelnek.

A Közgazdasági Társaság létrehozásának szükségességét nemcsak a vita résztvevőinek igen nagy száma, hanem a második ötéves terv végleges kimunkálása és propagandája is aláhúzza.

SZABÓ KÁLMÁN: A statisztikai számítás hazánkban más országokhoz viszonyítva elég fejlett. Nem tartom azonban megnyugtatónak még azt a számítási módszert sem, amelyet Mód elvtársnő ismertetett, és amelyet használunk. Maga a fogyasztás alakulása, a reálbér, a reáljövedelem alakulása mint index eléggé fejlett, de elméleti, gyakorlati tartalmát tovább kell fejleszteni. A népi demokráciák között a felhalmozás-fogyasztás arányát össze lehet hasonlítani, ha elfogadják azokat a módszereket, amelyekben megállapodtunk, és amelyek lényegében a Szovjetunió metodikájára épülnek. A fogyasztási alap és az egy főre eső fogyasztás öszsehasonlítása azonban egyáltalán nem lehetséges még az elfogadott egységes módszer szerint sem. Az, amire egy ilyen tárgyalás eljuthatott, hogy a nemzeti jövedelem felfutásának a nemzeti jövedelemből a felhalmozás és fogyasztás arányának növekedését össze lehessen hasonlítani. Magának a színvonalnak az összehasonlítására ezek a módszerek még nem elégségesek. A közgazdászoknak még igen sok tennivalójuk van ezen a területen is. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a második ötéves tervben szereplő mutatók viszonylag nem helyesek, és nem fejezik ki azt, amit ki kell fejezni a mi körülményeink között.

Az eddigi rövid történelmi időszak nem elég arra. hogy következtetést vonjunk le arra a törvényszerűségre, hogy az életszínvonal nivellálódik a szocializmust építő országokban. Feltehető, hogy hosszabb távlatban van ilyen tendencia, mert az elmaradottabb színvonalról induló országokban az életszínvonal növekedésének üteme gyorsabb kell hogy legyen, viszonylag, de nem merem állítani, hogy ez mint törvényszerűség már most megállapítható, mert ennek ellentmondó tényezők is vannak. Ami Csehszlovákia és Magyarország között a második ötéves terv irányelveiben szereplő fogyasztási alap növekedésének összehasonlítását illeti, látni kell, hogy maga az összehasonlítás is elég labilis, bár ha Csehszlovákia alkalmazza azt a módszert, amelyben megállapodtunk, akkor lehet összehasonlítást csinálni. Ez a megállapodás azonban nem arra vonatkozott, hogy minden ország belsőleg is használja, csak arra fogadtuk el, hogy nemzetközi tárgyalásoknál egységes nyelven lehessen beszélni. Csehszlovákiával kapcsolatban van több különbség. A mezőgazdasági termelés tervezett előirányzata náluk nagyobb, mint Magyarországon. A felhalmozás aránya Csehszlovákiában 4-5 %-kal magasabb és arányának növekedése nem akkora, mint nálunk. Ezenkívül meg kell vizsgálni, hogy hol jobb a külkereskedelmi helyzet. Sematikus volna azt mondani, hogy nő a különbség. Ez elsősorban objektív okokon múlik. Csehszlovákiában sem teljesítették az első ötéves tervnek az életszín-

vonal emelésére vonatkozó előirányzatait. Hogy kettőnk között elmaradásban mi a különbség, nem tudom hirtelen megmondani.

Felvetődött a kérdés, mennyire látszik biztosítottnak az életszínvonal, a reálbérek, illetve a parasztok reáljövedelmének 25 %-os emelése. Ez függvénye az egész ötéves terv realitásának. Az a véleményem, hogy a reáljövedelem előirányzata még biztosítottabbnak mondható, mint a terv felhalmozási hányadának alakulása. Az életszínvonal emelését jelentő előirányzatokat ugyanis viszonylag nagyobb mértékben alapoztuk meg komoly tartalékokkal, mint a felhalmozás növelését. Nem mondom, hogy ott nincsenek igen jelentős tartalékok, de tény, hogy az életszínvonal emelkedését igen jelentős fogyasztásialap-tartalékokkal terveztük meg. Ha ezeket a tartalékokat a korábbi években szokásos tartalékokra redukálnánk, akkor igen jelentős százalékkal nőne meg az előirányzat. Azért nem szerepelnek ezek a tartalékok, mert a párt és a kormány feltétlenül és minden körülmények között biztosítani akarja, hogy a reálbér, illetőleg reáljövedelem rendszeres emelkedése a második ötéves terv időszakában ténylegesen megvalósuljon, amennyire csak lehetséges rendszeresen, minden évben. Nyilvánvaló, hogy egy rossz,katasztrófális év nem lehet kihatás nélkül a munkások és parasztok életszínvonalára, de tény,hogy a pártnak és a kormánynak elhatározott szándéka – és a terv számítási anyagaiban is szerepel – hogy életszínvonal emelésének ezt az előirányzatát teljesíteni, sőt túlteljesíteni akarja. Ezt a 25 %-ot nem lehet túlzott előirányzatnak tekinteni, ez tapasztalatainkat figyelembe véve reális.

Győrffy elvtárs felvetette, hogy helyes lett volna, ha az irányelvtervezet megjelenésének időszakában tanulmányok jelentek volna meg. Szükség lett volna rá, hogy megjelenjenek, s átfogó elemzést adjanak az ország helyzetéről. Az irányelvekbe azonban ilyen részletes helyzetelemzés nem fér bele. Szükség lenne arra, hogy az elmúlt tíz év, vagy legalább az elmúlt 5-6 év gazdaságtörténetét igen magas igényekkel megírják tudósaink, közgazdászaink. Hasznos lett volna az irányelvtervezet megjelenésekor helyzetelemző cikket adni. Ez a referátum megtörténik a KV ülésen, ahol az irányelv-tervezetet jóváhagyják.

Mi indokolja a 80 milliárd beruházást? A szükségletekhez kevés, nem telik több. A cikk-cakkos évek után egyrészt a felhalmozás színvonala 1955-ben, de 1956-ban is viszonylag alacsony, másrészt pedig a termelés színvonala sem olyan magas, mintha nem történt volna a nehézipar egy-két területén olyan beruházásleállítás, amelyet most sietve be kell fejezni, és amelynek kihatását érezzük akár a villamosenergiatermelés, akár a szénbányászat területén.

Az a meggyőződésem, hogy a felhalmozódásnak az a növekedése, amely a tervben szerepel – a nemzeti jövedelem 21-22 %-a – egészségesnek mondható, ha az egész terv szolid alapokon áll, és ha megvalósítjuk a második ötéves terv e fő célkitűzéseit, és a jelenlegi helyzetből – amelyben 3-4 harapófogóban is van a gazdasági élet – előremegyünk, a következő években meggyorsulhat mind az életszínvonalemelkedés, mind pedig a felhalmozáshányadát emelnünk kellene.

A második ötéves terv megvalósulása esetén az ipari és mezőgazdasági termelés közötti aránytalanság csökkenni fog. Az iparnak mindig meg kell előznie a mezőgazdasági termelés emelkedését. A konkrét elemzés dönti el, hogy milyen arányokban. Az aránytalanság az ipar és a mezőgazdaság között csökken, de nem lesz minden, a mezőgazdasági termeléssel kielégíthető igény teljesen kielégítve.

A könnyűipari termelés elég lesz a növekvő igényeknek. Nagyobb problémát jelent annak megoldása, hogy a kiskereskedelmi forgalmon belül az iparcikk-forgalom a ruházati és általában a könnyűipari cikkforgalom lényegesen meghaladja az élelmiszerforgalom érezhető és lényeges emelését. Közgazdasági problémát jelent ennek oly módon való biztosítása, hogy a munkások és parasztok életszínvonalára előirányzott emelést is a kitűzött mértékben teljesítsük. Egyes, a kiskereskedelem területén dolgozó elvtársak felvetették, vajon nem túl sok-e az iparcikk, amit mi beterveztünk, éppen a könnyűipari termelés 25 %-os felfutására és a gépipar eredményeire alapozva.

Ami a kőolajat illeti, igen jelentős az előirányzat, és még így sem tudjuk biztosítani teljes szükségletünket. Szó van róla, hogy Bulgáriából is kapunk kőolajat. Igen jelentős kőolajkészleteink vannak, de a felkutatottság nem elég nagymérvű. Az alumíniumnál a felfutást döntően meghatározza villamosenergia-szükségletünk és más országok helyzete.

Felvetődött az a kérdés, gazdaságosabb-e itthon termelni hengerelt acélt,mint behozni, van-e erre megalapozott számítás? A gazdaságossági számítás tudományos értékéhez általában bizonyos kétség fér az árrendszer és egyéb torzítások miatt. A szocialista tábor országaiban igen jelentős hengereltáru hiány van, ezt az igényt ki kell elégíteni, hogy minél kevésbé szoruljanak a kapitalista országokra. Hengereltacéltermelésre szükség van Magyarországon. Van egy vasmű, amelyet részben felépítettünk. Az össztábor érdekeit szem előtt tartva meg kellett vizsgálni, vajon az gazdaságosabb-e, hogy ezt a művet, legalábbis első lépcsőjét befejezzük, vagy pedig valahol másutt most kezdenénk beruházást kedvezőbb feltételekkel. A hengereltacél-szükséglet igen nagy foka, amelyet mindenképpen ki kellett elégíteni, valamint a szocialista

tábor érdekei olyan döntéshez vezettek – és a magyar kormány ezt el is fogadta, – hogy a Sztálin Vasmű[22] első lépcsőjét felépíti. A jelenlegi megállapodások szerint Magyarország azon túl, hogy idén Sztálinvárosban a második nagykohót felállítja, nyersvastermelő kapacitását nem bővíti tíz éven belül éppen azért, mert Magyaroszág koksz- és vasércbázisa igen szegény. A második és harmadik ötéves tervben nyersvastermelésünk csak a jobb kihozatal révén fog emelkedni, és újabb hengerdei kapacitás belépése miatt növekszik a kohászat termelése, nem utolsósorban azért, mert Csehszlovákiának pl. igen nagy problémái vannak a második ötéves tervben, és a kohászati termelési felfutásban szerepelnek a csehszlovák bérmunkában hengerelt termék rádolgozott értékei is. A koksz-szén döntő részét Lengyelországból és Csehszlovákiából kapjuk.

A magyar ipar felfutásának ütemét döntő mértékben befolyásolja az tényező, hogy amíg nyersanyagbázisunkat kellőképpen ki nem építettük, addig iparunk fejlődését igen nagymértékben, sőt az első ötéves terv idején egészségtelen mértékben az importanyagok határozzák meg. Az elmúlt hat év alatt adósságnövekedésünk egyik alapvető oka az volt: rákényszerültünk arra, hogy a felfutó ipari termeléshez importanyagokat hozzunk be, nem utolsósorban 1953 után kapitalista relációból, elsősorban azért, mert korábban a kokszot Lengyelország és a Szovjetunió biztosította számunkra, de 1953 után, amikor az összes népi demokrácia kezdett rátérni az életszínvonal fokozottabb emelésére, akkor minden népi demokrácia élelemért akart kokszot és fát adni – Romániára és Lengyelországra gondolok – ennek az lett a következménye, hogy miután nálunk is felmerült az életszínvonal fokozottabb növelésének a kérdése, tehát ahhoz, hogy az ipari termelés egyszinten tartását biztosítsuk, igen sok tekintetben kapitalista piacokra kellett szorulnunk, ami egyben bizonyos tartozások növekedését is maga után vonta.

A második ötéves tervben az a törekvésünk, hogy amennyire lehet csökkentsük a nyersanyagimport növekedését. Bizonyos tekintetben a munkaigényesség felé tartunk. Ezen még lehet tovább javítani. Azon lehet vitatkozni, hogy ez a legoptimálisabb színvonal-e, vagy lehet még jobb is.

Az irányelv-tervezetnek a KV által való elfogadása azt jelenti , hogy ezután az egyes minisztériumok és tanácsi szervek az irányelvek alapján megcsinálják a maguk ötévesterv-javaslatát. A Minisztertanácsnak van egy határozata, hogy 340 ipari és mezőgazdasági állami vállalatot kell bevonni a tervmunkába oly módon, hogy ezek megcsinálják a maguk ötéves tervét, amelyek részei lesznek az illető minisztérium ötévesterv-

javaslatának. Amikor ez meglesz, őszre, részletes törvényt dolgoznak ki és ezt az országgyűlés megtárgyalja.

Felvetették, hogy az irányelv-tervezetet nem lett volna-e helyes közgazdászokkal előzetesen megvitatni. A tervezetet elég széles körben 120-150 szakember és felelős gazdasági vezető vitatta meg. Kétségtelen, hogy ebben a megvitatásban nem vettek részt a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársai. A tervjavaslat végleges kidolgozásához az elmondottak alapján még nagyobb körben kell bevonni közgazdászokat, mérnököket.

A második ötéves terv helyes végrehajtása és megvalósíthatósága nagymértékben függ attól, hogyan sikerül gazdasági vezetésünknek megoldania az anyagi érdekeltség és a társadalmi összérdek összhangjának biztosítását.

NAGY TAMÁS: Kevésbé ismerem az új ötéves tervet, mint Szabó elvtárs. Ha ő azt mondja, hogy az ötéves tervben igyekeztek a lehetőség szerint biztosítani, hogy a tervezett 25 %-os életszínvonalemelés megvalósuljon, akkor ez számomra bizonyos mértékű megnyugvásfélét jelent. Semmi okunk sincs arra, hogy Szabó elvtárs jóhiszeműségében kételkedjünk. De azért mégis valamit meg szeretnék mondani: ennek az életszínvonal-emelkedésnek a biztosítottsága óriási mértékben függ attól, hogy a mezőgazdasági termelés tervezett emelkedése bekövetkezik-e, mert ha nem következik be, akkor ez az életszínvonal-emelkedés nem tartható, nem fog megvalósulni. Én ugyan nem ismerem jól az ötéves tervet, de igen komoly kételyeim vannak atekintetben, hogy a mezőgazdasági termelés tervezett emelkedését meg tudjuk valósítani.

Másik megjegyzésem: ez a terv biztosan nem túlfeszített, biztosan nem irreális terv, ha megvannak a politikai előfeltételei. A döntő kérdés,hogy ez a terv megvalósul-e, a 25 %-os életszínvonal-emelkedés megvalósul-e, az nyilvánvalóan nem a tervező szervek által beépített tartalékok kérdése, hanem a politika kérdése. Ezt az ötéves tervet és számait, meg vagyok győződve róla, jelentékenyebben meg lehet valósítani akkor, ha építeni lehet a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség lelkes, odaadó munkájára. De, hogy ez a lelkes, odaadó munka mennyire fog kibontakozni, az nyilván döntő mértékben attól függ, hogy milyen lesz az ország politikai fejlődése. Ezért, bár helyesnek tartom, hogy egyes termelőüzemekben megvitassák a saját ötéves tervüket, nem formálisan, hanem igazából – sokkal nagyobb szkepszissel nézem azt, hogy van-e értelme az irányelv-tervezet megvitatásának a jelenleg nyilvánosságra hozott adatok alapján? Én ugyanis nem vagyok teljesen járatlan a szakmában, de ezeknek az adatoknak az alapján nem tudok komo-

lyan hozzászólni, és nyilván még sokkal kevésbé tudnak hozzászólni olyanok, akik nem foglalkoztak közgazdasággal. A döntő azonban nem az, hogy az üzemekben és másutt az ötéves tervet vitassák, ez lehet jó, lehet rossz, a döntő az, hogy az üzemekben és mindenütt megvitassák azokat a politikai feltételeket, amelyek az ötéves terv teljesítéséhez, vagy túlteljesítéséhez szükségesek, magyarul mondva: megvitassák azokat a kérdéseket, amelyek a kollektív vezetés megerősítésére, a párton belüli demokrácia kiterjesztésére, az országon belüli demokrácia kiterjesztésére, a XX. kongresszus szellemének magyarországi alkalmazására szükségesek.

A Szabad Népben megjelent cikkemet[23] nem akarom különösképpen védelmezni. A kritikák sok tekintetben jogosak. Ez a cikk valójában 1955 decemberében íródott. Sok vita, beszélgetés, sőt alkudozás után látott napvilágot. Világos, ha az ember ír egy cikket a XX. kongresszus előtt, aztán szóbakerül az a kérdés, hogyan kell annak helyesen kinéznie a XX. kongresszus után – közgazdászok nem egészen úgy írnak, ahogy gondolják, hanem úgy is, hogy a lehetőségeket, az adott helyzetet mérlegelik. Ha most utólag visszagondolok minderre, az a véleményem, hogy miután a viszonyok megváltoztak, helyesebb lett volna azt mondani, hogy a cikk ne jelenjék meg.

A cikk fő hibája először az, hogy mint kiderült, sok elvtársban azt a benyomást keltette, hogy én védeni akarom a gazdaságpolitikában elkövetett hibákat. Ilyen szándék bennem sohasem volt és ma sincs. Másik hibája,hogy nem hívta fel eléggé a figyelmet a nemzeti jövedelem termelésének és elosztásának alapvető, igazi problémáira. Azért mondom, hogy nem hívta fel eléggé, mert szakmailag kicsit beavatottabb olvasók számára azért valamennyire felhívta. A cikk nem beszélt sokat a külkereskedelemről, de a reá vonatkozó három-négy mondatból, amely pozitív formában vetette fel a munkamegosztás kérdését, és a Hruscsov-idézetet[24] tartalmazta, azért aki egy kicsit érti a dolgot, tudta, hogy a szerző itt nem azt akarta mondani, hogy nálunk ezen a téren minden rendben van. Teljesen igaz, hogy ma már nem helyes ilyen suba alatt írni, arra az álláspontra kell helyezkedni, hogy vagy megírom, amit helyesnek tartok, vagy nem írom meg a cikket.

Felvetették, hogy a cikk jobboldali elhajlásnak minősített olyasmiket, amik a III. kongresszus határozatalából folynak. Ez kétségtelenül szellemes megállapítás volt. Én ebben a cikkben nem jobboldali elhajlásról beszéltem, hanem jobboldali nézetekről, és mindenki tudja, hogy ez nem egészen ugyanaz. Nem beszéltem arról, hogy az 1954-es ipari termelési visszaesés a jobboldali elhajlásnak volt a következménye, to-

vábbá nem beszéltem arról sem, hogy a termelőszövetkezetekkel kapcsolatban valamiféle jobboldali nézetek is lettek volna. Más jobboldali nézetekről beszéltem. Elég sokat forogtam közgazdászok társaságában, állítom, hogy olyan jobboldali nézetek, amelyekről én beszéltem, valóban léteztek. Mégis miért volt hiba – és ebben a bírálatnak igaza van – ezt ebben a cikkben felvetni? Azért, mert nem világos a cikkből, hogy a jobboldali nézet kifejezés kire, mire vonatkozik, sőt az összefüggésből olyan értelme van, amit én nem akartam neki tulajdonítani. Jobboldali nézetekről 1953 után ugyan lehet beszélni, s nézetem szerint bizonyos kérdésekben helyes beszélni. Ilyen kérdés, hogy tényleg léteztek nálunk oly teoretikusok, gyakorlati emberek, akik tagadták a termelőeszközök termelése fejlesztésének szükségességét. Jobboldali nézetekről beszélni azonban 1953 után és ugyanakkor nem beszélni az 1953 utáni igen ártalmas baloldali szektás nézetekről – ez a cikknek rossz hangsúlyt ad, olyan hangsúlyt, mintha a cikk bizonyos oldal ellen íródott volna.

Nem írtam, hogy az életszínvonal állandóan emelkedett. Azt írtam, hogy nem kielégítően és nem egyeneletesen, s miután előzőleg szó volt arról, hogy az 1953 júniusi határozat és a kongresszus megmutatta, hogy túliparosítottunk, túl sokat halmoztunk fel, ennek káros hatásai voltak az életszínvonalra, úgy gondoltam, hogy minden olvasó számára világos.

Mód elvtársnő felszólalt az életszínvonal statisztikája kérdésében. Úgy tudom – és vannak bizonyos tapasztalataim is – hogy 1953 óta a Statisztikai Hivatalban komoly törekvés van arra, hogy az életszínvonalat jelző különböző mutatószámokról lelkiismeretes, igaz adatokat közöljön. Ezért azokat a számokat, amelyeket a cikkben megírtam és amelyeket a KSH-tól kaptam, elfogadom. Csak tudni kell – és persze a cikk erről nem beszél – hogy a számítás mögött mi rejlik. A közölt adatok azt tartalmazzák, hogy az egy keresőre eső reálbér a munkásoknál és alkalmazottaknál 1955-ben 6 %-kal volt nagyobb, mint 1949-ben. Mi rejlik e mögött a szám mögött? Ez először is átlagszám, amelyen belül lehetséges, hogy egyes kategóriák reálbére ennél sokkal jobban emelkedett és másoké süllyedt, sőt lehetséges, hogy nagy tömegeknél süllyedt bizonyos százalékkal. Ez a szám nem tartalmazza, nem is tartalmazhatja 1949 óta a fogyasztási cikkek nem csekély részében bekövetkezett minőségi romlást. Ez a reálbérindex úgy készül, hogy mindig a fogyasztás jelenlegi struktúráját veszi figyelembe, és azt számítja vissza, hogy a jelenlegi fogyasztás mennyibe került volna régen. Csakhogy a fogyasztás jelenlegi struktúrája csomó olyan elemet tartalmaz, amely kényszerjellegű. Ha az emberek nem jutnak húshoz, és ezért kénytelenek megvenni

a drágább szalámit, de a szalámi maga nem drágult az elmúlt három év alatt, akkor az indexben ez nem fog emelkedést jelenteni, valójában azonban mégis olyan tényező, amely a reálbéreket csökkenti.

Kifogásolták, hogy azt írtam: a felhalmozásnak nem szabad veszélyeztetnie a jelenlegi életszínvonalat. Minél többet veszünk el a nemzeti jövedelemből felhalmozásra, annál rosszabbul alakul a fogyasztás, az életszínvonal a jelenben. Nem szeretem azokat az érveléseket, amelyek azzal kecsegtetnek, hogy minél többet halmozunk fel, annál jobb dolgunk lesz a jövőben. Ha felhalmozást olyan iparágak fejlesztésére fordítjuk, amelyek nagyon nagy befektetéseket igényelnek, későn hoznak eredményt, és nem felelnek meg az ország gazdasági és természeti adottságainak, akkor az ilyen nagyarányú felhalmozás a jövőben sem hozza meg a maga gyümölcseit.

1954-et nem mint az általános hanyatlást állítottam be az ipart illetően, hanem úgy, hogy az átcsoportosítás éve volt, hozzávettem, hogy ez nem ment simán, aztán, miután az átcsoportosítást elvégezték, 1955-ben emelkedett a termelés.

– Az 1949-53 közötti időszak gazdaságpolitikai hibáiból nem kívánom levonni a következtetéseket – mondották. Le akarom vonni. Volt más cikkem is, amiben levontam, lesz még más cikk is, amiből ki fog tűnni, hogy ez az impresszió nem volt helytálló.

Szó esett a gazdasági alaptörvényről. Véleményem szerint a politikai gazdaságtanban el kell vetni a gazdasági alaptörvény fogalmát, mert nem jogos, nem célszerű. Először azért nem, mert nézetem szerint nem lehet egy termelési mód fejlődésének valamennyi főoldalát és főfolyamatát egyetlen törvényben összesűrítve megformulázni, másodszor azért nem, mert egy ilyen törvény megformulázása nem segít bennünket hozzá az illető termelési mód belső összefüggéseinek jobb megértéséhez. E tekintetben nagy különbség van a gazdasági alaptörvény és a maxvelli egyenletek[25] között, néha kételyem van aziránt is, hogy itt egy alaptörvényről van szó, egyenletrendszerről van itt szó. Harmadszor az alaptörvényből nem vezethetők le a gazdasági törvények, nem igaz az, hogy az alaptörvény meghatározza a többi gazdasági törvényeket. Ha mindazt, amit eddig elmondottam, elvetem, nem marad más, mint az, amit alaptörvény címén ismerünk, s amely a kapitalizmus nagyon fontos összefüggéseire derít fényt. Igen helyes, s a kapitalizmusban döntő kérdés, hogy felismerjük, hogy ott a termelés célja a profit. Döntő kérdés, hogy a szocializmusban a termelés célja nem a profit, hanem a szükségletek minél jobb kielégítése. Marx, Engels és Lenin ezt mondották, de nem formulázták meg alaptörvényként.

Tegyük fel, hogy jogos az alaptörvény megfogalmazása. Akkor felmerül a kérdés, helyes volt-e, helytálló volt-e, ahogyan Sztálin konkrétizálta az értéktöbblet-törvényt, a modern kapitalizmus viszonyaira. Nem volt helyes. Nem helyes először is azt mondani, hogy a modern kapitalizmusban a termelés célja a maximális profit, hiszen ez volt a célja a monopóliumok előtti kapitalizmusban is. A tankönyv megformulázza az értéktöbblet-törvényt, azt mondja, hogy a kapitalizmusban a termelés célja a profit, és ezt a munkások kizsákmányolásával és a termelés növelésével érik el. Ez rendben is van. De a sztálini maximális profit törvényéből kimaradt az, hogy a maximális profitot a termelés növelésével érik el. Ez kimaradt, és nem véletlenül. Alá akarja támasztani azt a helytelen sztálini koncepciót, hogy a vezető kapitalista országokban a termelés nem növekedik, hanem csökkeni fog, hogy a kapitalizmusban már nem lehet számítani a termelés növelésére. Még ha valaki ragaszkodik is az alaptörvény fogalmához, akkor sem lehet helyesnek tekinteni az értéktöbblet-törvénynek Sztálin által adott konkrétizálását.

Itt van az általános válság kérdése. A kapitalizmusban nagyarányú változások történtek annak kövekeztében, hogy a Szovjetunió és egy csomó más ország leszakadt a kapitalizmus rendszeréről, és a gyarmati rendszer válságba került, szétesőben van. Ha ezeknek a változásoknak a jellemzésére azt a kifejezést használjuk, hogy ez a kapitalizmus általános válsága, ez kifejez valamit. A kapitalizmus nézetem szerint is válságban van, nem kell azt hinni, hogy olyan nagyon közel van a halálhoz, olyan nagyon erőtlen – tehát az általános válság kérdéseinek tárgyalása helyes. Nem helyes az, hogy az egész oktatás különválasztva tárgyalja az imperializmust és külön az általános válságot, az imperializmust Lenin alapján tárgyalja, az általános válságot pedig Sztálin által megállapított jellemző vonások alapján, amelyek nem egészen helyesek, és a komolyan vitatható, hogy éppen azok-e mind. Legfőbb ideje, hogy az imperializmus és az általános válság tárgyalását olvasszák össze, és kíséreljék meg a monopolkapitalizmus valóságos jelenlegi helyzetének megfelelő mélyreható elemzését.

A szocializmus ellentmondásai. Nem az a feladatunk, hogy kutassuk, hogyan lehetne legjobban megformulázni a szocializmus fő ellentmondásait. A lényeges az, hogy kutassuk a szocialista gazdasági és társadalmi rendszerben rejlő tényleges ellentmondásokat, és ne leplezzük őket, úgy ahogy ez általában szokásban volt – Nagy Tamás előadásait, cikkeit is beleértve. Sok mindenféle ellentmondás van a szocialista gazdasági rendszerben. Csak az ellentmondások egy csoportjára szeretnék kitérni. Van Marxnak útmutása arra vonatkozóan, hogy a szocializmus

olyan társadalom, amely még nagyon magán viseli a kapitalizmus anyajegyeit. A szocializmus olyan társadalom,amely még egy kicsit a kapitalizmus is. Ennek a gondolatnak a következményeiről nem sokat lehet hallani. Sokat beszélünk arról, hogy a szocializmusban szükségszerű az áru, pénz, kereskedelem, az anyagi érdekeltség, de keveset beszélünk arról, hogy ezzel kapcsolatban szükségszerű ellentmondások keletkeznek, hogy ezeket az ellentmondásokat okosan, ügyesen kell megoldani, de nem lehet eltüntetni. Még kevesebbet beszélünk arról, hogy ha nem számolunk a szocializmusnak azzal a jellegével, hogy egy kicsit kapitalizmus is, akkor még súlyosabbak lesznek az ellentmondások.

Helyes lényegében az egész polgári közgazdaságtant vulgárisnak nevezni, de abban az értelemben,hogy ebben a politikai gazdaságtanban túlnyomó hallatlan erővel jelentkezik a kapitalizmust mindenáron védelmezni törekvés. Ezt nem szabad összecserélni azzal, hogy helyes-e ezeknek a modern polgári közgazdászoknak csak a hibáit tárgyalni. Csak vulgárisan tárgyaljuk hibáikat is. Nem tudnám megmondani, hogy mit tanulhatunk ezektől. Éveken keresztül elszoktunk attól, hogy a burzsoá közgazdászokat komolyan tanulmányozzuk. Nehéz kérdés, hogyan lehet felhasználni. A matematikai iskola például nagyon jó vizsgálatokat végzett a kereslet és kínálat és az árak összefüggésében. Ennek alapján bizonyos mértékig képes volt valamennyire jósolni a tekintetben, ha például a cukor árát leszállítják 20 %-kal, és a jövedelem elosztása változatlan marad, akkor hogyan emelkedik a cukorfogyasztás. Ezek a vizsgálatok számunkra is érdekesek. A keynesizmus[26] a modern burzsoá gazdaságtan uralkodó irányzata. Biztos, hogy élesen marxista-ellenes Keynes maga. Meg kell bírálni egyszer egészen mélyrehatóan a keynesizmust. Ahhoz, hogy jó elemzést adjunk, nemcsak bírálni kell. Keynes rámutat olyan összefüggésekre is, a modern kapitalizmus gazdaságában rejlő olyan összefüggésekre, amelyekből lehet valamit tanulni, amelyeket meg lehet vizsgálni, s amelyeknek tudomásulvétele alapján jobban meg tudjuk ismerni a modern kapitalizmust.

Arra van szükség, hogy 30-40 év dogmatikus beidegződése után megkezdődjék végre a modern kapitalizmus gazdasági jelenségeinek igazi marxista elemzése, amely nem tételekből indul ki, hanem továbbfejleszti Lenin tételeit is. Hosszú idő mulasztását kell pótolni. Ez nem fog egy-két év alatt menni. Nem könnyű egy megmerevedett állapotban lévő tudományt újra élővé tenni.

Beszéltek itt a statisztikai adatok titkosságáról. Jogosan vetették fel, hogy nemcsak a közgazdászoknak, hanem a nagy nyilvánosságnak is adjanak adatokat. Lengyelországban hónapokkal ezelőtt sajtócikkek

jelentek meg élesen felvetve ezt a kérdést. Úgy látszik most már nálunk is van bizonyos hajlandóság arra, hogy ezen a téren előrelépjünk. A Közgazdasági Kiadó valószínűleg a harmadik negyedévben statisztikai zsebkönyvet ad ki.

A jugoszláv gazdaságvezetés módszereit csak felületesen ismerjük. Tettünk javaslatot, hogy küldjenek ki tanulmányútra. Itt vagyunk.

Sztálin legutolsó művében[27] és annak nyomán a politikai gazdaságtani tankönyv csökkenti az árutermelés és az értéktörvény jelentőségét a szocializmus viszonyai között. Ez nem egészen véletlen. Minél inkább igyekszik valaki teoretikus alapot teremteni egy túlzottan centralizált, bürokratikus jellegű gazdasági irányítás számára, annál jobban igyekeznie kell arra, hogy az árutermelést és az értéktörvényt háttérbe szorítsa. Sztálin azt mondja, hogy a szocializmusban kizárólag azért van árutermelés, mert léteznek kolhozok. A gondolat az: ha nem lennének kolhozok, nem lenne árutermelés, pénz, kereskedelem. Azt hiszem ezzel nem lehet egyetérteni. Ez a kérdés elbagatellizálása. Olyan felvetése ez a kérdésnek, hogy csak a kolhozok visszfénye jelentkezik az árutermelésben, amely kellemetlen dolog, csak azért, mert a kolhozok léteznek. Nem hiszem, hogy ez a valóság. Nézetem szerint olyan szocialista társadalomban is megmaradna az áru, a pénz, és a kereskedelem – a külkereskedelemtől most eltekintek –, ahol nem volnának kolhozok. Bonyolult munkamegosztáson alapuló társadalom a szocialista társadalom, amely amellett az anyagi érdekeltség széleskörű alkalmazására kell, hogy épüljön. Ez objektíve szükségessé teszi az áru, a pénz és a kereskedelem fennmaradását még akkor is, ha nincsenek kolhozok. Ilyen társadalomban a munkások létfenntartási, fogyasztási cikkeiket olyan bérért kell, hogy megszerezzék, amely nem függhet kizárólag a teljesített munkaórák számától. Nem lehet tehát egyszerűen egy utalványt adni, nem lehet egyszerűen ráírva egy fogyasztási cikkre, hogy 4 órai munka rejlik benne, ára kell, hogy legyen, bér és árpolitikát kell folytatni, figyelembe kell venni a keresletet és kínálatot és akkor a fogyasztási cikkek már áruk. Ha egyszer a munkások, az alkalmazottak bért kapnak, ha egyszer az anyagi érdekeltség elve szükségszerű és a társadalom bonyolult munkamegosztású, akkor elkerülhetetlen, hogy az egyes állami vállalatokat ne úgy szervezzék meg, mintha elkülönült árutermelők volnának. Ezen nem segít azt mondani, hogy csak áruforma. Nincsenek a magántulajdon alapján elkülönült tulajdonosok, de vannak más alapon elkülönülő kollektívák, amelyeknek megvan a külön csoportérdekük.

Mindebből szerintem következik: hogy az értéktörvény szerepének az a nagyarányú korlátozása, amely bizonyos mértékig megvan a Szovjetunióban is, de nálunk még sokkal nagyobb mértékben – amennyiben a mi központi irányításunk még centralizáltabb, még bürokratikusabb – az értéktörvénynek ez a túlzott korlátozása a gazdaságnak nem javára, hanem kárára válik.

Csak egy csomó tapasztalat, a jugoszláv tapasztalatok felülvizsgálása alapján és sok kudarc után dönthető el az a kérdés, hogy mi az optimum, hogyan lehet a legjobban összeegyeztetni a központi irányítást az értéktörvény szélesebb hatóerejével, hogyan tudunk megteremteni olyan rendszert, amelyben a központi irányítás a legjobban érvényesül, ugyanakkor megszabaduljunk a kapitalizmusban megnyilvánuló hátrányoktól. Ez gyakorlatilag nagyon nehezen eldönthető kérdés, és a közgazdasági kutatómunka jelentős része erre is irányul. Ebben az irányban kell haladni, az egyes vállalatoknál az anyagi ösztönzés tekintetében a nyereségnek jóval nagyobb szerepet kell adni; ami ma van, az tarthatatlan. Nézetem szerint ha bizonyos feltételek fennforognak, a nyereséget döntően az anyagi ösztönzés, a premizálás tényezőjévé kell tenni, és nyilvánvalóan szükség van arra, hogy a minél nagyobb nyereségben ne csak a vállalat vezetői legyenek érdekelve, hanem az egész kollektíva.

Marx soha nem beszélt elnyomorodási elméletről. Ez a kifejezés egy vitában született a revizionista és akkor ortodoxnak nevezett szociáldemokraták között. De ha nem is beszél Marx elméletről, kétségtelen, hogy úgy látta és le is szögezte: a kapitalizmus különböző tendenciái arra az eredményre vezetnek, hogy a munkásosztály helyzetének a kapitalizmusban állandóan rosszabbodnia kell. Ez volt Marx véleménye a XIX. század közepénél valamivel később.

Nem lehet a marxizmus alapjaihoz tartozónak tekinteni egy olyan kérdésnek igennel vagy nemmel való eldöntését, amely arra vonatkozik, hogy Marx a kapitalizmusban működő bizonyos tendenciák végeredményét helyesen vagy helytelenül látta-e. Ez nem tartozik a marxizmus alapjához.

Lenin 1921-ben azt mondja, hogy a munkások a kapitalizmusban évről-évre szegényebbek lesznek. De nem szokták Lenint idézni abból az időből, amikor már megcsinálta az imperializmus elemzését[28], az orosz szociáldemokrata párt programtervezetét, és ebben bizonyos dolgokat átvételre javasol, mint helyeseket. Ezek között szerepelnek a munkásosztály helyzetére vonatkozó adatok is. Ezekben a tételekben a munkásosztály relatív elnyomorodásáról és időnként abszolút elnyomorodásáról van szó. Ezután a program azt mondja, hogy a kapitalizmusban a

létbizonytalanság állandóan nő, azzal kezdi, hogy a szakadék a gazdagok és szegények között állandóan nő a kapitalizmusban. Semmit nem mond arról, hogy a munkásosztály helyzetének egyre rosszabbnak kell lennie.

Feltétlenül fel kell adni azt az állítást, hogy a kapitalizmusban a reálbérek állandóan csökkennek. Ez tarthatatlan, nemcsak úgy, hogy évről-évre. Ha ez az állítás igaz, akkor azt jelentené, hogy minél fejlettebb egy kapitalista ország, annál alacsonyabbak a reálbérek. A munkásosztálynak sikerült bizonyos eredményeket elérnie a XIX. század második felében a nyugat-európai államokban és az USA-ban, ahol ez folytatódott 1900 után is.

Sokkal határozottabban kell hangsúlyozni, hogy a kapitalizmusban nagyon erős tendenciák hatnak a reálbérek lenyomása irányába, de a munkásosztály harca, a Szovjetunió és a szocialista tábor létezése is igen komoly ellentendencia, és ennek eredménye, hogy ha nagyon szerényen, igen kemény harcok árán is, de azért a termelőerők fejlődése alapján a munkásosztály a kapitalizmusban képes – hangsúlyozom, nagyon szűk keretek között – a maga számára bizonyos eredményeket kiharcolni. A munkásosztály abszolút helyzetében van egy relatív elem.

Óriási károkat okozott és okoz az abszolút elnyomorodás elméletének hirdetése. Mi nem vagyunk rászorulva olyan eszközökre, hogy úgy állítsuk be az amerikai munkások helyzetét, mintha az valami pokol lenne. Ebből csak az következhet, hogy elveszítjük meggyőző hitelünket. Ha propagandánk ehelyett azt mutatná meg, hogy Amerikában milyen hihetetlenül fejlettek a termelőerők, milyen hihetetlen fényűzésben él az uralkodó osztály és a köréje csoportosuló nem is kis középrétegek, és ehhez képest, ebből a munkásosztály milyen keveset kap, milyen óriási szakadék ez – ez sokkal meggyőzőbb, okosabb lenne.

A második világháború után még nem tört ki a kapitalizmusban komoly túltermelési válság. Nem tudom, hogyan fog kinézni az a visszaesés, amelyről úgy gondolom, hogy jövőre az Egyesült Államokban bekövetkezik. A modern burzsoá államnak nagyon sok eszköz áll rendelkezésére a gazdasági életbe való beavatkozásra. Nem ismerjük ezeknek az eszközöknek hatásosságát, nem ismerjük, milyen mértékben képesek a kapitalista gazdaságra hatni, nem ismerjük, mert nem folyt erre kutatás. Varga Jenő 1945-46-ban megjelent könyve[29] elég halványan vetette fel azt a kérdést, hogy a burzsoá állam képes a tervszerűség bizonyos elemeit belevinni a gazdaságba. S mégis mit kapott érte?[30] Ez nem bátorított, nem adott kedvet a közgazdászoknak ezzel a kérdéssel való foglalkozásra. Majdnem elölről kell kezdeni ennek a kérdésnek tu-

dományosan tárgyilagos vizsgálatát. Amíg ez nem bontakozik ki, addig azt lehet csinálni, hogy az ember bírálja a tankönyv túl kategórikus megfogalmazását, amely tagadja a szabályozás minden lehetőségét, de hogy mi a valóság, mire képes a burzsoá állam és mire nem, azt pedig nem tudjuk megmondani. Ha arra a következtetésre jutnánk, hogy a nagyon mély válságokat ki lehet küszöbölni, ettől a marxizmus nem dőlne össze.

A vita bizonyítja a legvilágosabban, hogy igen nagy szükség van egy közgazdasági társaság létrehozására. A gondolatot már három évvel ezelőtt felvetettük. Most eléggé megérett.

V. 22. Az ankét második része

BIRÓ GERD: A második ötéves terv irányelveinek kidolgozásánál figyelembe vették-e már a XX. kongresszusnak azt a tanulságát, hogy nagy mértékben előtérbe kerül az életszínvonal emelkedése. Tudjuk, hogy a reálbérek egy főre eső emelkedését összesen 25 %-kal irányoztuk elő, és szó volt arról, hogy mind a Szovjetunióban, mind a többi népi demokráciában ez az előirányzat magasabb. Ugyancsak szó volt arról, hogy számos kapitalista országban, a második világháborút követően rendkívül komoly elnyomorodás volt tapasztalható, ugyanakkor most vannak kapitalista országok, ahol ennek az elnyomorodásnak egy része visszamegy. Példa erre Franciaország, ahol a második világháborút követő években jelentős elnyomorodás volt. Úgy néz ki, hogy ezt nem vesszük eléggé tekintetbe második ötéves tervünk irányelveinek kidolgozásánál, nem vettük eléggé tekintetbe, hogy hadiversengés helyett egyre inkább előtérbe kerül a gazdasági versengés, nemcsak az ipari kapacitás, hanem az életszínvonal terén is. Ismeretesek problémáink. Antos elvtárs[31] arra a kérdésre, nem lehetne-e nagyobb mértékben emelni az életszínvonalat, azt válaszolta, hogy nincs meg a mezőgazdasági termelési fedezet erre. Felvetném a kérdést, nem, lehetne-e a mezőgazdasági árutermelésnek azt a részét, amelyre elsősorban szükség lenne az életszínvonal nagyobb arányú emeléséhez, az állattenyésztést és az ehhez szükséges takarmánybázist az előirányzottnál nagyobb mértékben emelni. Ha a reálbérek nagyobb mértékben emelkednek, akkor nem a kenyérgabona, hanem a zsír és hússzükséglet emelkedik jobban. Nem lehetne-e ezt az előirányzatot nagyobb mértékben emelni olymódon, hogy néhány más helyen csökkentjük a beruházásokat? Gondolok elsősorban a szénbányászatra. Világos, hogy a munkaigényes gépipart, vegyipart olyan mértékben kell fejleszteni, ahogyan a terv előirá-